

Bölüşümsel Adalet Normlarının Çevresel Belirleyicileri: İlişki Türü ve Sorumluluk Yükleme

Serap Akgün*
Mersin Üniversitesi

Özet

Kaynakların dağıtımında kullanılan bölüşümsel adalet normlarını incelemek amacı ile iki araştırma yapılmıştır. Birinci çalışmada üniversite öğrencilerinin hakçalık, eşitlik ve ihtiyaç normlarından hangisini tercih ettiği ve bu tercihin ilişki türüne bağlı olarak değişip değişmediği incelenmiştir. Araştırmaya 577 üniversite öğrencisi gönüllü olarak katılmışlardır. Deneklerden farklı ihtiyaç ve performansa sahip 3 kişi arasında 100 milyon lirayı paylaşmalarını ve niçin böyle paylaştıklarını kısaca açıklamaları istenmiştir. Sonuçlar yakın ilişkilerde ihtiyaç, kişisel olmayan iş ilişkilerinde ise hakçalık normunun daha çok tercih edildiğini göstermiştir. İkinci çalışmada ise iş yönelimli ilişkide daha az tercih edilen ihtiyaç normunun sorumluluk yüklemeye bağlı olarak değişip değişmediği sınıanmıştır. Bu çalışmaya ise 399 üniversite öğrencisi katılmıştır. Performansı düşük ve ihtiyacı yüksek kişilerin düşük performanslarının ve yüksek ihtiyaçlarının nedeni senaryolarla değişimlenmiştir. Bulgular düşük performansın nedeninin ihtiyacı olan kişiye verilen payı anlamlı bir biçimde etkilediğini, yüksek ihtiyacın nedeninin ise etkili olmadığını göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Bölüşümsel adalet normları, hakçalık, eşitlik, ihtiyaç, ilişki türü, sorumluluk yükleme

Abstract

Two studies on distributive justice norms used by Turkish students have been conducted. The purpose of the first study was to answer the question of which distributive justice norms were preferred more than others and to examine whether preferred justice norms varied depending on type of the relationship. Five hundred and seventy-seven voluntary students participated in the study. Results indicated that students preferred different justice norms for different relationships. Specifically, equity was preferred more for impersonal relationships, whereas need was used more for family relationships. In the second study, the role of attributing responsibility in using the need norm was investigated. Three hundred and ninety-nine undergraduate students participated in the study. Scenarios were used in order to manipulate responsibility attributions. The results revealed that the cause of low performance had a significant effect on allocation decisions whereas the cause of need did not.

Key words: Distributive justice norms, equity, equality, need, type of relationship, attribution of responsibility

*Yazışma Adresi: Yrd. Doç. Dr. Serap Akgün. Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Çiftlikköy, Mersin.
E-posta: serap_akgun@yahoo.com

Kaynakların kişiler arasında paylaşılması tüm toplumlarda yaşanan temel sorunlardan biridir. Bunun nedeni toplumdaki bireylerin farklı adalet normları kullanmaları ve hangi normun daha adil olduğu konusunda bir görüş birliğinin bulunmamasıdır. Bölüşümsel adalet konusunu açıklamaya çalışan önemli kuramlardan birisi hakçalık kuramıdır. Hakçalık (equity) normuna göre bireyler ödülün katkıları oranında pay almalıdırlar; bir başka deyişle katkısı çok olan birey çok, az olan birey az almalıdır. Bölüşümsel adalet konusunda yapılan ilk araştırmalarda (Adams, 1965; Homans, 1961; Walster, Bersheid ve Walster, 1973) hakçalık kuramı sınanmış ve desteklenmiştir. Genel olarak araştırma sonuçları bireylerin hakça olmayan bir paylaşımın adil olmadığını düşünüp, hakçılığı sağlamak için ödülü yeniden paylaşırma yoluna başvurduklarını göstermiştir.

Daha sonraki yıllarda bireylerin bölüşümsel adalet konusundaki kararlarını yalnızca hakçalık normuna göre vermedikleri alternatif adalet normlarının bulunduğu görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır (Deutsch, 1985; Schwinger, 1986; Scott, Matland, Michelbach ve Bornstein, 2001). Bu normlardan en önemlileri eşitlik (equality) ve ihtiyaç (need) normlarıdır. Eşitlik normuna göre paylaşım eşit olmalıdır yani tüm bireyler yatırımlarından bağımsız olarak ödülün eşit pay almalıdır. İhtiyaç normuna göre ise bireyler ödülün ihtiyaçları oranında pay almalıdırlar, bir başka deyişle daha çok ihtiyacı olan, ödülün daha çok pay almalıdır.

Hakçalık, eşitlik ve ihtiyaç normlarının hangisinin tercih edildiği konusunda yapılan araştırmalarda farklı bulgular elde edilmiştir. Bazı araştırmalarda hakçalık normu desteklenirken (Kim, Park ve Suzuki, 1990; Miller ve Komorita, 1995) bazılarında ihtiyaç normu desteklenmiştir (Elliot ve Mecker, 1986; Schwinger ve Lamm, 1981; Wagstaff, 1997). Örneğin, Schwinger ve Lamm (1981) bireylerin bölüşümsel adalet kararlarında katkının mı yoksa ihtiyacın mı daha önem-

li rol oynadığı sorusuna yanıt aramışlar ve ihtiyacı olan kişiye daha az katkıda bulunsa bile ödülün daha çok pay verildiğini bulmuşlardır.

İhtiyaç normunu inceleyen bir çalışmada (Karuza ve Leventhal, 1976; akt., Schwinger, 1986) ise deneklerden yiyeceğe daha çok ihtiyacı olan ve daha az ihtiyacı olan çocuklar arasında yiyecekleri paylaşmalarını istenmiştir. Araştırma bulguları daha çok ihtiyacı olan çocuklara daha çok yiyecek verildiğini göstermiştir. Benzer olarak Leventhal ve Weiss (1975, akt., Schwinger, 1986) deneklere para karşılığı birlikte yapmaları için bir iş vermiş daha sonrada birlikte çalıştığı kişinin kendileri ile eşit katkıda bulduklarını ancak kendilerinden daha çok ya da daha az ihtiyacı olduğunu söylemişlerdir. Denekler ihtiyacı olan kişiye kendilerinden daha çok pay verme eğilimi göstermişlerdir.

Elliot ve Mecker (1986) tarafından yapılan bir çalışmada ise deneklerden hem yatırımları hem de ihtiyaçları farklı düzeyde olan kişiler arasında ödülün paylaşmalarını istenmiştir. Araştırma bulguları ihtiyacı diğerlerinden yüksek olan kişiye düşük olandan daha çok pay verildiğini yine katkısı diğerlerinden daha çok olan kişiye katkısı düşük olandan daha çok pay verildiğini ancak katkı ve ihtiyacın ortak etkileri olmadığını göstermiştir.

Wagstaff ve Worthington (1997) tarafından yapılan bir araştırmada denekler, zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için paraya ihtiyacı olan ancak grubun yaptığı işe hiç katkısı olmayan kişiye zorunlu ihtiyaçları için bile para vermezken, deneklere mahkumların bile barınma beslenme gibi zorunlu ihtiyaçlarının karşılandığı dolaylı olarak hatırlatıldığında ihtiyaç normunu kullanarak bir grup içinde hiç üretmeyen kişiye bile zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak kadar para verdikleri gözlenmiştir. İlk araştırmalarda daha çok bireylerin hakçalık normunu kullandıkları yönünde bulgular elde edilirken daha yeni araştırmalarda ihtiyaç normunun da yaygın olarak kullanıldığı bulunmuştur.

Kültür ve Bölüşümsel Adalet

Literatürde bireylerin kullandığı dağıtım normlarının içinde yaşadığı kültürden etkilendiği, yarışmacı ve bireyci Batı toplumlarında daha çok hakçalık normu kullanılırken, toplulukçu Asya ülkelerinde daha çok eşitlik normunun kullanıldığı belirtilmektedir (Domino, 1992; Murphy-Berman ve Berman, 2002; Knutstrup, 2000; Schwinger, 1986). Bireycilik - toplulukçuluk konusunda Türkiye’de yapılan araştırmalarda (Göregenli, 1995; 1997; İmamoğlu ve Aygün-Karakitapoğlu, 1999) toplumumuzun ne tam olarak bireyci ne de tam olarak toplulukçu olduğu, toplulukçuluktan bireyciliğe doğru geçerken bazı toplulukçu değerlerini de koruduğu, özellikle kentsel kesimdeki eğitilmiş gençlerin bireyci özellikler gösterdiği yolunda bulgular elde edilmiştir.

Bölüşümsel adalet konusunda Aral ve Sunar (1975; 1977) tarafından Türkiye’de yapılan kültürler arası bir çalışmada ortak olarak iş yapan iki kişinin katkıları ve ödülleri değişimlenmiş ve Amerikalı ve Türk lise öğrencilerine bu durumların ne derece haklı olduğu sorulmuştur. Araştırmanın sonucunda Türk öğrencilerin hakçalık normunu eşitlik normundan daha adil bulduğu, Amerikalı öğrencilerin ise eşitlik normunun kullanıldığı durumları daha adil olarak değerlendirdikleri bulunmuştur. Daha bireyci olan Amerikan kültüründen gelen gençlerin eşitlik normunu tercih ederken görece daha toplulukçu olan Türk öğrencilerin denklik normunu tercih etmesi bireycilik toplulukçuluk boyutunun tersine bir etkisinin göstergesidir.

Literatürde bireycilik / toplulukçuluğun bölüşümsel adaleti etkileyen temel faktörlerden biri olmadığını gösteren çalışmalarda bulunmaktadır. Örneğin, Fisher ve Smith (2003) 14 farklı ülkeden 25 çalışma üzerinde yaptıkları meta analiz sonucunda bireycilik / toplulukçuluğun ödül dağıtımını etkilemediğini, onun yerine kültürlerdeki hiyerarşik yapı ve güç aralığı farklılıklarının ödül dağıtımında kullanılan normların en iyi yorda-

yıcıları olduğunu bulmuşlardır. Toplumdaki hiyerarşik yapılanma ve eşit olmayan güç dağılımı arttıkça hakçalık ilkesi eşitlik ilkesine tercih edilmektedir. Hofstede’nin (2001) 50 ülkeyi kültürel özellikler açısından karşılaştırdığı araştırmasında Türkiye güç aralığının yüksek olduğu ülkeler arasında yer almıştır. Bu nedenle bu çalışmada hakçalık ilkesinin eşitlik ilkesinden daha çok tercih edileceği beklenmiştir.

Genel olarak araştırmalar bireyin içinde yaşadığı kültürün dağıtım adaleti konusundaki yargılarını etkilediğini göstermektedir. Bölüşümsel adalet normlarının yordayıcısı olan bireycilik / toplulukçuluk, güç aralığı gibi boyutlar açısından batı ülkelerinden farklılık gösteren ülkemizde hangi normun daha çok tercih edildiği sorusunu yanıtlamak için Türkiye’de yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Burada sunulan birinci çalışma bizim kültürümüzde hangi normun daha çok tercih edildiği sorusuna yanıt aramak amacı ile yapılmıştır.

Bireyler Arasındaki İlişkinin Türü ve Bölüşümsel Adalet

Ödül paylaşımında adalet kavramı bireyler arasındaki ilişkinin türü ile de bağlantılıdır. Alan Fiske (1992) dört temel ilişki türü olduğunu söyler. Bu dört ilişki biçiminde farklı bölüşümsel adalet normları kullanılmaktadır.

Toplulukçu paylaşım. Bu tür ilişkiler genellikle bireyler arasında kan bağı, kader ortaklığı gibi çok yakın bağların olduğu durumlarda gözlenir. Bu tür ilişkilerde kişisel mal yoktur, kaynaklar herkesin ortak malıdır. Herkes üretebildiği ölçüde katkıda bulunur ve gereksinimleri ölçüsünde tüketir. Kimin ne kadar kullandığına bakılmaz.

Otorite sıralaması. Topluluk üyeleri arasında soyluluk, bilgi, toprak, para gibi kaynaklara sahip olmaktan kaynaklanan güç farklılıkları vardır. Üyeler grubun kazancından güçleri oranında pay alırlar. Yani en güçlü en çok alır.

Karşılıklı eşitlik. Herkes eşit iş yapar ve kaynaklardan eşit pay alır.

Piyasa fiyatı. Bu tür ilişkilerde hakçalık normu kullanılır yani kişiler ödülden katkıları oranında pay alırlar.

Deutsch'a göre de (1975; 1985) bireyler farklı ilişki türleri için farklı bölüşümsel adalet normları kullanma eğilimindedirler. Kişisel olmayan ya da iş yönelimli ilişkilerde (iş ortaklığı gibi) hakçalık normu, grubun ilişkilerinin önemli olduğu ve farklı uygulamaların çatışma yaratacağı durumlarda (arkadaşlık gibi) eşitlik normu, gruptan birinin ihtiyaçlarının karşılanmasının diğerine bağlı olduğu çok yakın ilişkilerde (aile ilişkileri gibi) ise ihtiyaç normu kullanılmaktadır. İlişki türünün ödül paylaşımına etkisini inceleyen ve farklı kültürlerde yapılan araştırmalarda genellikle Deutsch'un hipotezi desteklenmiştir (Assmar ve Rodriques, 1994; Banuazizi, 2000; Batson, Klein, Highberger ve Shaw, 1995; Clark, Dubash ve Mills, 1998; Mannix, Neale ve Nortcraft, 1995; Sondak, Neale ve Pinkley, 1999; Zhang, 2001).

Ancak ilişki türünün dağıtım normlarını etkilemediği yönünde bulgular elde eden araştırmalar da vardır. Örneğin, Lamm ve Schwinger (1980) tarafından yapılan bir başka araştırmada deneklerden birlikte bir metin yazarak 300 mark kazanan iki öğrenci arasında bu parayı paylaşmalarını istenmiştir. Öykülerde betimlenen öğrencilerin ikisi de eşit katkıda bulunmuşlardır ancak ders kitaplarını alabilmek için birinin diğerinden daha çok paraya ihtiyacı vardır. Öykülerde ayrıca bu iki kişi arasındaki ilişki türü de değişimlenmiştir, bir koşulda bu iki öğrencinin şans eseri birlikte çalışan kişiler oldukları belirtilirken diğer koşulda yakın arkadaş oldukları belirtilmiştir. Araştırmanın sonucunda ihtiyacı yüksek olan kişiye, yakın arkadaş koşulunda tesadüfen birlikte çalışma koşuluna oranla, ödülden daha çok pay verildiği bulunmuştur. Ancak bulgular arkadaşlık ilişkisinin ihtiyacı yüksek olan kişiye daha çok pay verilmesi için mutlaka gerekli olmadığını göstermiştir.

Çünkü tesadüfen birlikte çalışma koşulunda da ihtiyacı yüksek olan kişiye ödülün daha çok pay verilmiştir. Bu bulgulara dayanarak Lamm ve Schwinger ihtiyaç normunun yalnızca yakın ilişkilerde kullanılmadığını ödülün şans eseri birlikte çalışan kişiler arasında paylaşılması durumunda da ihtiyaç normunun tercih edildiğini vurgulamışlardır.

Bir başka araştırmalarında ise Lamm ve Schwinger (1983) "arkadaş" koşulunda ihtiyacı olan kişiye anlamlı bir biçimde ödülün daha çok pay verildiğini "tanımama" koşulunda ise deneklerden ödülü adil dağıtılmaları istendiğinde ihtiyacı olana daha çok pay verildiğini bulmuşlardır. Bedelin paylaşılmasında ilişki türüne bağlı olarak farklı adalet normları kullanılıp kullanılmadığını inceleyen bir araştırmada (Wagstaff, Huggins ve Perfect, 1993) ise iş ilişkisinde hakçalık normunun tercih edildiği, aile ilişkisinde ise ihtiyaç ve hakçalık normlarının eşit oranda kullanıldığı bulunmuştur. Linkey ve Sheldon (1998), kilise çevresinden deneklerle yaptıkları bir araştırmada, iş ilişkilerinde hangi normun daha hakça algılandığı sorusuna yanıt aramışlar ve ihtiyaç normunun hakçalık yargılarında en önemli adalet normu olduğunu bulmuşlardır. İlişki türü ve bölüşümsel adalet normları konusunda yapılan araştırmaların bir bölümü yalnızca yakın ilişkilerde değil iş yönelimli ilişkilerde de ihtiyaç normunun kullanılabilirliğini gösterse de bu iki ilişki türünü karşılaştıran araştırmalarda genellikle, yakın ilişkilerde iş ilişkilerine oranla ihtiyaç normunun daha çok tercih edildiği bulunmuştur. Aile ve akrabalık ilişkilerinin oldukça güçlü olduğu Türk kültüründe yapılan bu çalışmada da yakın ilişkilerde ihtiyaç normunun hakçalık normuna kıyasla daha çok tercih edileceği beklenmiştir.

Sorumluluk Yükleme ve Bölüşümsel Adalet

Kaynakların bölüşülmesinde kullanılacak olan normu belirleyen bir diğer faktör kişinin performansını ve ihtiyacını açıklamak için yapılan nedensel yüklemelerdir. Yardıma ihtiyacı olan

kişinin içinde bulunduğu durumdan kendisinin sorumlu olup olmadığına ilişkin algılarımız yardım etme davranışının güçlü bir belirleyicisidir (Quin, Ross ve Esses, 2001; Weiner, 1995; Zucker ve Weiner, 1993). Araştırmacılar (Weiner, Perry ve Magnusson, 1993) içinde bulunduğu zor durumdan kendisi sorumlu olan kişilerin, kendisi sorumlu olmayan kişilere oranla daha az sevildikleri, daha az acıma duygusu, daha çok öfke uyandırdıkları ve insanların bu kişilere daha az yardım ettiklerini bulmuşlardır. Problemin nedeni kişi tarafından kontrol edilebilir olduğunda ihtiyacı olan kişiyi öfke duyulmakta ve bunun sonucunda da kişi cezalandırılmakta ya da ihmal edilmektedir. Öte yandan problemin ya da başarısızlığın nedeni kişi tarafından kontrol edilemeyen bir neden olduğunda insanlarda acıma duygusu uyandırmakta ve yardım önerilmektedir.

Skitka ve Tetlock (1992) bölüşümsel adaleti açıklamak için geliştirdikleri modelde, ödül paylaşımında kaynakların yetersizliğinin kişileri nedensel analiz yapmaya sevk ettiğini ve ihtiyacı olan kişilerin içinde buldukları durumdan kendilerinin sorumlu olduğu durumda daha az yardım alacağını öne sürmüşlerdir. Bulgular bu hipotezlerini desteklemiştir; yalnızca kaynakların kıt olduğu koşulda değil kıtlığın olmadığı koşulda da kişinin ihtiyacından kendisinin sorumlu olduğu düşünüldüğünde, daha az sempati ve acıma duygusu, daha çok öfke ve olumsuz duygular uyandırdığı ve en az yardımı aldığı bulunmuştur.

Greenberg (1980) tarafından yapılan bir araştırmada deneklerin performanslarından kendilerinin sorumlu olduğu ve olmadığı durumlarda ödülü nasıl dağıttıkları incelenmiştir. Sonuçlar deneklerin performanslarından sorumlu oldukları durumlarda hakçalık normunu kullandıklarını, performanslarından kendilerinin sorumlu olmadığı durumlarda ise eşitlik normunu tercih ettiklerini göstermiştir. Benzer olarak, Wagstaff (1997) çocukların genellikle davranışlarından daha az sorumlu olduğu varsayımına dayanarak, yetişkinler arasında paylaşım yapılırken hakçalık normunun

kullanılacağını ancak ödül çocuklar arasında paylaşılacaksa deneklerin yatırımı ihmal edip eşitlik normunu kullanacağı hipotezini test etmiştir. Bulgular bu hipotezi desteklemiştir. Wagstaff, bu araştırmanın kişilerin davranışlarından ya da katkılarından tamamen sorumlu olmadığı durumlarda eşitlik normunun hakçalık normuna üstün geldiğini gösterdiğini belirtmiştir.

Wagstaff'a göre (1994), bir işe farklı katkılarda bulunmuş kişiler arasında ödülü paylaşılacak olan denekler, eğer sorumluluk odağı bilgisine sahip değilse düşük performansından kişinin kendisinin mi yoksa kontrol edemeyeceği dışsal bir faktörün mü sorumlu olduğu konusunda farklı varsayımlarda bulunurlar. Kişinin düşük performansından kendisinin sorumlu olduğunu varsayan denekler hakçalık, kendisinin sorumlu olmadığını varsayanlar ise eşitlik normunu kullanır. Wagstaff, deneklere sorumluluk odağına ilişkin bilgi verildiğinde deneklerin %59'unun hakçalık normunu kullandığını bulmuştur. Aynı deneklerin, kişinin elinde olmayan bir nedenle daha az katkıda bulunduğu koşulda %39'u hakçalık normunu kullanırken kişinin düşük performansından kendisinin sorumlu olduğu koşulda ise %74'ü hakçalık normunu kullanmıştır. Her üç oran arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Şahin (2003) Türkiye'de yapılan yeni bir çalışmada, deneklere eşit yetenekte ama farklı çaba gösteren ya da farklı yetenekte ama eşit çaba harcayan iki kişi arasında ortak olarak elde edilen ödül ya da bedelin eşit ve katkıya göre dağıtımının ne derece adil olduğunu sormuştur. Bulgular, farklı düzeyde çaba harcayan kişiler arasında ödülün ve bedelin hakçalık normuna göre dağıtılmasının eşitlik normuna göre dağıtılmasından daha adil olarak algılandığını göstermiştir. Yetenekleri farklı kişiler arasında ise bedelin dağıtımında eşitlik normunun daha adil olarak algılandığı, ödülün dağıtımında yetenek farkının belirleyici bir rol oynamadığı bulunmuştur. Çaba kişinin kontrolünde olduğundan az çaba harcayan kişi davranışından sorumlu olarak algılanmış ve

hakçalık normu daha adil olarak değerlendirilmiştir. Yetenek ise kişinin kontrolünde olmayan bir faktördür. Bu nedenle, bedelin eşit dağıtılması daha adil olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma sonuçları tutarlı bir biçimde kişinin içinde bulunduğu durumdan kendisinin sorumlu olup olmamasının bölüşümsel adalet yargılarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Genel olarak, ihtiyacı olan kişinin ihtiyacından kendisinin sorumlu olduğu durumlarda hakçalık, sorumlu olmadığı durumlarda ise ihtiyaç ya da eşitlik normu tercih edilmektedir (Wagstaff, 1997; 1998). Burada sunulan ikinci araştırmada sorumluluk yükleme ve ihtiyaç normu arasındaki ilişki incelenmiştir.

Özet olarak, burada sunulan birinci araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin hakçalık, eşitlik ve ihtiyaç normlarından birini tercih etmek durumunda kaldıklarında hangi normu diğerlerine tercih ettikleri ve bu tercihin ilişkinin türüne bağlı olarak değişip değişmediğini araştırmaktır. İkinci araştırmanın amacı ise ihtiyacı olan kişinin içinde bulunduğu durumdan kendisinin sorumlu olup olmamasının ödülден alacağı payı etkileyip etkilemediğini sınınamaktır.

Araştırma 1

Yöntem

Örnekleme

Araştırmaya Mersin Üniversitesi'nde okumakta olan 292 kız 285 erkek toplam 577 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Araştırma örnekleminin yaş ortalaması 21.90'dır (ranj = 17-39, S = 2.55).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak 2 senaryo kullanılmıştır. Senaryolarda birlikte yaptıkları bir işin karşılığı olarak aldıkları parayı paylaşacak olan 3 kişi betimlenmiştir. Birinci senaryoda bu kişilerin birbirlerini daha önce tanımadıkları ifade edilirken ikinci senaryoda bu

kişilerin kardeş oldukları belirtilmiştir. Senaryolarda betimlenen kişilerin performans ve ihtiyaçları farklıdır. Bu kişilerden birinin performansı diğerlerinden daha yüksek iken bir başkasının ihtiyacı diğerlerinden daha yüksektir. Performans ve ihtiyaç bilgileri aynı senaryo içinde değişimlenerek tekrarlı ölçüm alınmıştır. Senaryoların sonunda deneklerden 100 milyon Lirayı bu üç kişi arasında dağıtılmaları istenmiştir. Son olarak da deneklerden parayı niçin böyle paylaştıklarını kısaca açıklamaları istenmiştir. Senaryolarda betimlenen kişilerin cinsiyetlerinin deneklerin cinsiyeti ile aynı olması için kız öğrencilere verilen senaryolarda kız isimleri erkek öğrencilere verilenlerde ise erkek isimleri kullanılmıştır.

Senaryo: "Bir işyeri paketleme bölümü için geçici işçi arıyor. İşe başvuranlar arasından birbirlerini daha önce tanımayan (üç kardeş olan) Ayşe (Ali), Fatma (Ahmet) ve Zeynep (Mehmet) seçiliyor. Yapılması gereken 100 paket var. Ayşe 50 paket yapıyor. Fatma 25 paket yapıyor. Zeynep de 25 paket yapıyor ancak Zeynep'in paraya Ayşe ve Fatma'dan daha çok ihtiyacı var. Paketleme işi bittiğinde işveren Ayşe, Fatma ve Zeynep'e 100 milyon lira veriyor."

İşlem

Öğretim elemanlarından derslerinde uygulama yapmak için izin ve randevu alındıktan sonra öğrencilerin ders saatlerinin ilk 10-15 dakikalık bölümünde araştırmaya katılmak isteyen öğrencilere ölçekler verilmiştir. Öğrencilerin yaşları, kaç kardeş oldukları ve okudukları bölümler de aynı soru kağıdında sorulmuştur.

Bulgular

Bireyler arasındaki ilişki türünün, bireyin performansının ve ihtiyacının alacağı ödül miktarına olan etkisini incelemek amacıyla verilere 2 (ilişki türü; tanımayan-kardeş) x 3 (yüksek performans / düşük ihtiyaç, düşük performans / düşük ihtiyaç,

Tablo 1.

Uyarıcı Kişilerin Performans ve İhtiyaçları ve İlişki Türüne Göre Deneklerin Yaptıkları Değerlendirmelerin Ortalama (ve Standart Sapmalar)

Performans ve ihtiyaç bilgisi	İlişki Türü	\bar{X} (S)
Performans yüksek ihtiyacı düşük kişi	Kardeş	35.36(13.79)
	Tanımiyor	40.43(11.09)
	Toplam	37.88(12.76)
Performansı ve ihtiyacı düşük kişi	Kardeş	23.27 (6.36)
	Tanımiyor	24.71 (4.67)
	Toplam	23.99 (5.63)
Performansı düşük ihtiyacı yüksek kişi	Kardeş	41.34(18.01)
	Tanımiyor	34.82(13.09)
	Toplam	38.09(16.08)

düşük performans / yüksek ihtiyaç) faktörlü son faktörde tekrar ölçümlü araştırma desenine uygun varyans analizi uygulanmıştır. Ölçümlerin ortalama ve standart sapmaları Tablo 1'de gösterilmiştir.

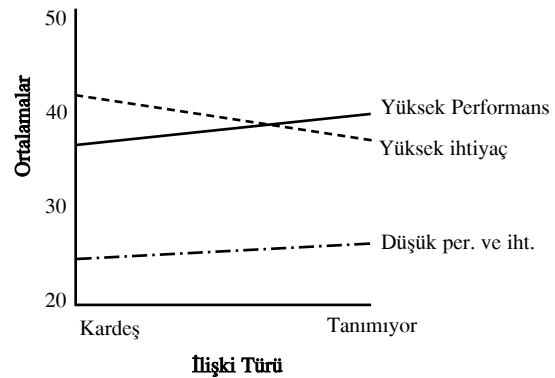
Varyans analizi sonuçları, ihtiyaç ve performans bilgisi temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir ($F(1,575) = 1603, p < .001, h^2 = .74$). İkili karşılaştırmalar (LSD) hem performansı yüksek ihtiyacı düşük kişiye (37.90) hem de ihtiyacı yüksek performansı düşük kişiye (38.08) gerek performansı gerekse ihtiyacı düşük kişiye (23.99) oranla ödülünden daha çok pay verildiğini göstermiştir (ortalamalar arası farklar sırası ile 13.91, 14.08, $p < .001$). İlişki türü temel etkisi ise anlamlı değildir.

Anlamlı bulunan bir diğer etki ilişki türü x ihtiyaç/performans bilgisi ortak etkisidir, ($F(2,575) = 9.57, p < .002, h^2 = .042$). Bu bulgu ihtiyaç ve performans bilgisi temel etkisinin ilişki türüne bağlı olarak değiştiğini göstermektedir (Şekil 1). Bu ortak etkinin hangi gruplar arasında fark yarattığını saptamak amacı ile ortalamalar Scheffe Testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmalar performansı yüksek ihtiyacı düşük olan uyarıcı kişiye tanımama koşulunda (40.43) kardeş koşuluna (35.36) oranla anlamlı bir biçimde

daha fazla pay verildiğini gösterirken ($p < .01$), performansı düşük ihtiyacı yüksek olan uyarıcı kişiye kardeş koşulunda (41.34) tanımama koşuluna (34.82) oranla anlamlı bir biçimde daha fazla pay verildiğini göstermiştir ($p < .01$).

Kardeş koşulunda performansı düşük ve ihtiyacı yüksek olan uyarıcı kişiye (41.34), performansı yüksek ve ihtiyacı düşük olan kişiye (35.36) oranla ödülünden anlamlı bir biçimde daha fazla pay verildiği bulunmuştur ($p < .01$). Tanımama koşulunda ise performansı yüksek ihtiyacı düşük olan uyarıcı kişiye (40.43), performansı düşük ihtiyacı yüksek olan kişiye (34.82) oranla anlamlı bir biçimde daha fazla pay verildiği bulunmuştur ($p < .01$). Bu bulgular tanımama koşulunda hakçalık normunun, kardeş koşulunda ise ihtiyaç normunun daha baskın olduğuna işaret etmektedir.

Kardeş ve tanımama koşullarında hakçalık, eşitlik ve ihtiyaç normlarının farklı oranlarda kullanılıp kullanılmadığı sorusuna cevap aramak amacı ile deneklerin yaptıkları dağıtıma bakarak hangi normu tercih ettikleri saptanmıştır. Herkese katkısı oranında dağıtan (50, 25, 25) ve açıklama kısmında bunu vurgulayan deneklerin hakçalık normunu kullandıkları, herkese eşit miktarlarda (33.33) para veren deneklerin eşitlik normunu kullandıkları, ve ihtiyacı olana diğer iki kişiden de daha çok pay veren ve bunu açıklama kısmında belirtenlerin ise ihtiyaç normunu kullandıkları sap-

Şekil 1. Performans-İhtiyaç Düzeyi ve İlişki Türünün Ödül Miktarı Üzerindeki Ortak Etkisi

tanmıştır ancak bazı denekler performansı yüksek olana ve ihtiyacı yüksek olana eşit miktarda pay verirken performansı da ihtiyacı da düşük kişiye daha az pay vermişlerdir (Örn., 40, 20, 40 gibi) bu deneklerin hem hakçalık hem de ihtiyaç normunu eşit ağırlıkta kullandıkları varsayılarak ayrı bir grup olarak kodlanmışlardır. Yine bazı denekler performansı yüksek olan kişiye diğerlerinden fazla pay verirken hakçalık normuna birebir bağlı kalmayıp ihtiyacı olana da hakçalık normuna göre alması gerekenden daha fazla pay vermişlerdir (Örn., 45, 20, 35) bunlar da bu kategoriler dışında farklı bir kategori olarak kodlanmışlardır. Kardeş ve tanımama koşullarında kullanılan bölüştürme adalet normlarının yüzdeleri z oran testi ile karşılaştırılmıştır.

Kardeş koşulunda deneklerin % 34'ü hakçalık, %2.8'i eşitlik, %47.2'si ihtiyaç normunu kullanırken, %14'ü hakçalık ve ihtiyaç normlarının karışımından oluşan bir dağıtımı tercih etmiştir. Tanımama koşulunda ise deneklerin %46'sı hakçalık, % 5.6'sı eşitlik, % 29'u ihtiyaç normunu kullanırken %18'i hakçalık ve ihtiyaç normu arasında bir dağıtım yapmıştır.

Bulgular, eşitlik normunun en az tercih edilen dağıtım normu olduğunu göstermektedir. Kardeş koşulunda hakçalık ve ihtiyaç normları eşitlik normundan daha çok tercih edilmiştir (sıra ile $z = 9.68$, $z = 12.6$, $p < .01$). Tanımama koşulunda da eşitlik normu gerek hakçalık gerekse ihtiyaç normundan daha az kullanılmıştır (sıra ile $z = 11.11$, $z = 7.7$, $p < .01$).

Oran testi sonuçları, tanımama koşulunda hakçalık normunun (%46) kardeş koşuluna (%34) oranla daha çok tercih edildiğini göstermiştir ($z = 3$, $p < .01$). Kardeş koşulunda ise ihtiyaç normunu kullanan deneklerin oranı (%47) tanımama koşulunda ihtiyaç normunu kullanan deneklerin oranından (%29) anlamlı bir biçimde daha yüksektir ($z = 4.6$, $p < .01$).

Kardeş koşulunda ihtiyaç normunu kullanan deneklerin oranı (%47) hakçalık normunu kullanan

deneklerin oranından (%34) anlamlı bir biçimde yüksek iken ($z = 4.09$, $p < .01$) tanımama koşulunda hakçalık normunu kullanan deneklerin oranı (%46) ihtiyaç normunu kullanan deneklerin oranından (%29) anlamlı bir biçimde yüksektir ($z = 4.72$, $p < .01$). Özet olarak, tanımama koşulunda hakçalık, kardeş koşulunda ise ihtiyaç normu daha çok tercih edilmektedir. Eşitlik normu ise gerek kardeş gerekse tanımama koşullarında en az tercih edilen bölüştürme adalet normudur. Oran testi sonuçları da F test ve Scheffe testinin sonuçlarını destekler niteliktedir.

Tartışma

Araştırmada ihtiyaç, eşitlik ve hakçalık normlarından birinin tercih edilmesi gerektiği durumlarda hangi normun tercih edildiği ve kullanılan dağıtım normunun ilişkinin türüne bağlı olarak değişip değişmediği incelenmiştir. Bulgular, gerek kardeş gerekse tanımama koşullarında hem performansı hem de ihtiyacı yüksek olan kişiye ihtiyacı da performansı da düşük olan kişiye oranla ödülden daha fazla pay verildiğini göstermiştir. Ayrıca kardeş koşulunda ihtiyacı yüksek olan kişiye tanımama koşulunda ise performansı yüksek olan kişiye ödülden daha çok pay verildiği bulunmuştur. Kardeş koşulunda ihtiyaç normunu kullanan katılımcıların oranı hakçalık normunu kullananların oranından anlamlı bir biçimde daha yüksek iken, tanımama koşulunda hakçalık normunu kullananların oranı ihtiyaç normunu kullananların oranından daha yüksektir. Bu bulgular kardeş koşulunda ihtiyaç normunun tanımama koşulunda ise hakçalık normunun daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Araştırma bulguları Deutsch'un (1985) farklı durumlarda farklı dağıtım normları kullanıldığı; iş yönelimli bir ilişkide hakçalık normunun, yakın ilişkilerde ise ihtiyaç normunun kullanıldığı yönündeki görüşünü destekler niteliktedir.

Bireylerin ilişki türüne bağlı olarak farklı adalet normları kullandığı hipotezi Amerika (Clark, Dubash ve Mills, 1998), Brezilya (Assmar ve Rodrigues, 1994), Filipinler (Banuazizi, 2000) ve Çin (Zhang, 2001) gibi farklı kültürlerde test edilmiş ve desteklenmiştir. Bu araştırmanın bulguları

da ilişki türünün önemini vurgulamaktadır; pek çok toplumda olduğu gibi Türkiye’de yetişen gençler de iş ilişkisinde hakçalık normunu, yakın ilişkide ise ihtiyaç normunu tercih etmişlerdir. İlişki türü ve dağıtım normları konusunda yapılan bu çalışmalar pek çok kültürde ilişki türünün bölüşümsel adalet normlarını aynı yönde etkilediğini göstermektedir.

Eşitlik normunun diğer normlardan çok daha az tercih edilmesi toplumumuzda eşit olmayan güç dağılımı ile ilgili olabileceği gibi bu bulgu araştırmanın yöntemsel farklılığından da kaynaklanıyor olabilir. Literatürde ihtiyaç ve performansın değişimlendiği çalışmalarda genellikle iki yöntem kullanılmaktadır; birinci yöntemde deneklerden ihtiyacı yüksek olan ve performansı yüksek olan iki kişi arasında ödülü paylaşmalarını istenmiştir bu yöntemde her iki kişiye de eşit paylaşan deneklerin eşitlik normunu mu kullandığı yoksa hakçalık ve ihtiyaç normuna eşit ağırlık verdiği için mi böyle bir paylaşımı tercih ettiğini tespit etmek mümkün olamamaktadır. İkinci yöntemde ise denekler arası deney deseni kullanılmış ve ihtiyacı diğerlerinden yüksek olan ve performansı diğerlerinden yüksek olan kişinin ödülünden aldığı paya bakılmıştır, bu iki koşulu farklı denekler aldığı için bu yöntem hangi normun diğerine tercih edildiği sorusuna yanıt vermekten ziyade tek tek ihtiyaç ve performansın etkisini araştırmak amacı ile kullanılmaktadır. Bu çalışmadaki senaryolarda üç kişi kullanılmış ve tekrarlı ölçüm alınmıştır böylece her üç normu da kullanabilecek bireylerin hangi normu seçeceklerini incelemek mümkün olmuştur. Bulgular bölümünde de söz edildiği gibi deneklerin bir bölümü senaryolardaki ihtiyacı yüksek ve performansı yüksek kişilere ödülünden eşit oranda pay verirken hem performansı hem de ihtiyacı düşük olan kişiye daha az pay vermişlerdir. Eğer senaryolarda ihtiyacı yüksek ve performansı yüksek iki kişi kullanılsaydı bu deneklerin eşitlik normunu kullandıkları varsayılacaktı. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak için senaryolarda performansı ve ihtiyacı düşük üçüncü bir kişi kullanılmıştır. Gerçekten eşitlik normunu benimseyen öğrenciler performans ve ihtiyaçlarından

bağımsız olarak üç uyarıcı kişiye de ödülünden eşit pay vermişlerdir.

Eşitlik ilkesinin en az tercih edilen ilke olmasının bir nedeni bu çalışmada grubun iyi ilişkilerinin devamı gibi bir amacı paylaşan bir grup koşulunun olmaması olabilir. Eşitlik normunun az kullanılmasının bir başka nedeni de dağıtılacak olan ödülün 100 milyon TL olması olabilir çünkü bu miktar eşit olarak 3’e bölünmesi zor bir miktardır. Bu çalışmanın sınırlılıklarından biri de senaryolardan yararlanılması, yani yapay bir ortam kullanılmasıdır. Hipotetik bir durumda ödül paylaşımına ilişkin bir karar gerçek yaşamda verilen karardan çok farklı olabilir. Ancak deneklerin niçin böyle paylaştırdıkları sorusuna verdikleri yanıtların uzunluğuna ve yaptıkları tartışmalara bakıldığında yaptıkları işi oldukça ciddiye aldıkları görülmektedir.

Araştırma 2

Birinci araştırmanın sonuçları kardeş ilişkisinde ihtiyaç, iş ilişkisinde ise hakçalık normunun daha çok tercih edildiğini göstermiştir. İkinci çalışmada ise ihtiyaç normunun pek tercih edilmediği iş yönelimli bir ilişkide ihtiyacı daha çok olana ödülünden verilecek payın ihtiyaç ve performansın nedenine bağlı olarak değişip değişmediği araştırılmıştır.

Yöntem

Örneklem

Araştırmaya Mersin Üniversitesi’nde okumakta olan 399 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır (190 kız, 209 erkek). Öğrencilerin yaş ortalaması 22.35, standart sapması ise 3.03’dür.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak dört senaryo kullanılmıştır. Senaryolarda birlikte yaptıkları bir işin karşılığı olarak aldıkları parayı paylaşacak olan iki kişi betimlenmektedir. Bu kişilerden biri diğerinden daha çok üretmiştir diğerinin ise paraya daha çok ihtiyacı vardır. Performansı düşük, ihtiyacı yüksek olan kişinin performansının ve ihtiyacının nedenleri kullanılan senaryolarda değişimlenmiştir. Senaryolardan

birinde düşük performans kişinin kontrol edemeyeceği bir nedenle (hastalık) açıklanırken, diğerinde düşük performans kişinin kontrol edebileceği bir nedenle (yavaş çalışma) açıklanmıştır. Senaryolarda değişimlenen bir diğer değişken de kişinin yüksek ihtiyacının nedenidir. Bir koşulda kişi ihtiyacından kendisi sorumlu iken (işinden ayrıldığından) diğer koşulda kendisi sorumlu değildir (işyeri kapandığından). Senaryoların sonunda deneklerden bu iki kişinin yapmış olduğu iş karşılığı aldıkları 90 milyon lirayı bu iki kişi arasında paylaşmalarını istenmiştir. Ayrıca deneklerden niçin böyle paylaştıklarını kısaca açıklamaları istenmiştir. Performansı düşük ama ihtiyacı yüksek olan kişiye verilen para miktarı bağımlı değişken ölçümü olarak kullanılmıştır.

İşlem

Araştırmacı öğretim elemanlarından derslerinde uygulama yapmak için izin ve randevu almıştır. Öğrencilerin ders saatlerinin ilk 10-15 dakikası araştırmaya katılmak isteyen öğrencilere ölçekler uygulanmıştır.

Bulgular

İhtiyacın nedeninin ve düşük performansın nedeninin ihtiyaç normunun kullanımına olan etkisini incelemek amacıyla verilere 2 (düşük performansın nedeni-hasta/yavaş) x 2 (yüksek ihtiyacın nedeni-İşinden ayrılmış/işyeri kapatılmış) faktörlü araştırma desenine uygun varyans analizi uygulanmıştır. Ölçümlerin ortalama ve standart sapmaları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.

Yüksek İhtiyacın ve Düşük Performansın Nedenine Göre Deneklerin Yaptıkları Değerlendirmelerin Ortalama ve Standart Kaymaları

Düşük Performansın Nedeni	Yüksek İhtiyacın Nedeni	\bar{X} (S)
Hasta (Dışsal)	Dışsal	40.94 (10.64)
	İçsel	40.00 (8.05)
	Toplam	40.48 (9.44)
Yavaş (İçsel)	Dışsal	37.14 (10.02)
	İçsel	37.35 (9.35)
	Toplam	37.25 (9.66)

Varyans analizi sonuçları, düşük performansın nedeninin kişinin ödülün alacağı paya anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir ($F(1,395) = 10.45$, $p < .001$, $h^2 = .03$). Denekler ihtiyacı yüksek olan kişiye düşük performansından kendisinin sorumlu olmadığı koşulda (40.48) kendisinin sorumlu olduğu koşula oranla (37.25) ödülün daha çok pay vermişlerdir. İhtiyacın nedeni ise ödül paylaşımında anlamlı bir etkiye sahip değildir. Düşük performansın nedeni x yüksek ihtiyacın nedeni ortak etkisi de anlamlı değildir.

Tartışma

İkinci araştırmanın amacı performansı düşük ama ihtiyacı yüksek olan kişinin ihtiyacının nedeni ve düşük performansının nedeninin kullanılacak bölüşümsel adalet normunu etkileyip etkilemediğini test etmektir. Literatürdeki araştırmalar ya düşük performansın nedenini (Örn., Greenberg, 1980) ya da yüksek ihtiyacın nedenini değiştirmişlerdir (Örn., Skitka ve Tetlock, 1992). Araştırma bulguları tutarlı bir biçimde düşük performansın nedeninin tercih edilen bölüşümsel adalet normunu etkilediğini göstermiştir (Greenberg, 1980; Şahin, 2003; Wagstaff, 1994; 1997). İhtiyacın nedeninin bölüşümsel adalet yargıları üzerindeki etkileri de, bir çalışma dışında (Lamm ve Schwinger, 1980), literatürde yaygın olarak kaydedilmiştir (Skitka ve Tetlock, 1992; Wagstaff, 1994). Daha önceki araştırmalardan farklı olarak bu araştırmada düşük performansın nedeni ve yüksek ihtiyacın nedeni ayrı ayrı değiştirilmiş, böylece her birinin ayrı ayrı etkisinin yanı sıra olası bir ortak etkiyi de incelemek mümkün olmuştur.

Araştırma bulguları düşük performansın nedeninin ödül paylaşımını anlamlı bir biçimde etkilerken ihtiyacın nedeninin anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Denekler ihtiyacı yüksek olan kişiye düşük performansından kendisinin sorumlu olduğu durumda, sorumlu olmadığı duruma oranla ödülün daha az pay vermişlerdir. Araştırmanın sonuçları Wagstaff'ın (1994; 1997) sorumluluğun kişiye yüklendiği durumlarda hakçılık, kişinin kontrolünde olmayan bir faktöre yüklendiğinde ise ihtiyaç ya da eşitlik normlarının tercih edileceği yolundaki görüşleri ve araştırma

bulguları ile aynı yöndedir.

Bu bulgular Weiner'in (1993; 1995) sorumluluk yüklemenin önemi konusundaki tezlerini de destekler niteliktedir. Weiner'a göre, başarısızlığın ya da problemin nedeni kişi tarafından kontrol edilebilir olduğunda, ihtiyacı olan kişiye öfke duyulmakta ve bunun sonucunda da yardım etme olasılığı düşmektedir. Öte yandan problemin ya da başarısızlığın nedeni kişi tarafından kontrol edilemeyen bir neden olduğunda kişi içinde bulunduğu durumdan sorumlu olarak algılanmamakta, insanlarda acıma duygusu uyandırmakta ve yardım edilmektedir.

Araştırmada etkisi incelenen bir diğer değişken olan ihtiyacın nedeni ise ödül paylaşmada etkili olmamıştır. İşinden ayrıldığı için paraya ihtiyacı olan kişi ile iş yeri kapatıldığı için paraya ihtiyacı olan kişiye verilen ödül miktarı arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Lamm ve Schwinger'in (1980) bulgusu ile tutarlı ancak literatürdeki pek çok çalışma sonucundan farklı olan bu bulgu, kültürümüzde ihtiyacın nedeninden çok ihtiyaca odaklanıldığı şeklinde yorumlanabilir. Daha önce de söz edildiği gibi bu çalışmada ilk kez hem düşük performansın nedeni hem de ihtiyacın nedeni değişimlenmiştir. Düşük performansından bireysel olarak sorumlu olan kişiye ödülünden daha az pay verilirken yüksek ihtiyacından sorumlu olan kişiye daha az pay verilmemiştir. Bu bulgu, en azından bizim kültürümüzde, ihtiyacından ve performansından bireysel olarak sorumlu olmanın bölüşümsel adalet yargıları üzerinde aynı etkiyi yaratmadığına dolayısı ile bu iki tür sorumluluk yüklemenin ayrı ayrı ele alınmasının yararlı olacağına işaret etmektedir. İhtiyacın ve performansın nedenine farklı ağırlıklar verilmesinin bir diğer nedeni de kişiler arasında üretimleri sonucu elde ettikleri ödülü paylaşma kararlarında düşük performansın nedeninin yüksek ihtiyacın nedeninden daha göze çarpıcı olması olabilir.

Araştırmada denekler arası araştırma deseni kullanıldığından her bir katılımcı bir tek duruma

göre değerlendirme yapmış dolayısı ile diğer durumlarla karşılaştırma yaparak bir değerlendirme yapma şansına sahip olamamıştır. Denek içi araştırma deseninin kullanılacağı bir araştırmada farklı sonuçlar elde edilebilir. Ayrıca araştırmada ihtiyacın nedeni etkili bir biçimde değişimlenememiş olabilir. Manipülasyon kontrolü için sorulan niçin böyle paylaştırdınız sorusuna deneklerin hemen hepsi (%93), hastalık ve yavaş çalışmayı açıklamalarında kullanırken, yalnızca %8'i ihtiyacın nedenini açıklamalarında kullanmışlardır. Açıklamalarında deneklerin çoğunluğu ihtiyaca ve işsizliğe değinmişler ancak bunun nedenine pek değinmemişlerdir. İleride yapılacak araştırmalarda ihtiyacın nedeninin daha etkili bir biçimde değişimlenmesi konusuna dikkat edilmesi yararlı olabilir.

Bu araştırmalarda ilişki türü ve sorumluluk yüklemenin bölüşümsel adalet yargıları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Birinci çalışmada üç dağıtım normunu da kullanabilme şansına sahip olan bireylerin hangi normu diğerlerine tercih ettiklerine bakılmıştır. Performansı yüksek ve ihtiyacı yüksek iki kişi arasında ödülün dağıtılmasını isteyen araştırmalarda, eşitlik normunu kullananlarla hakçalık ve ihtiyaç normlarına eşit ağırlık verdiği için eşit dağıtımın ayırt edilebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak için bu çalışmada ödülün performansı yüksek, ihtiyacı yüksek, ve performansı da ihtiyacı da düşük olan üç kişi arasında paylaşılması istenmiştir.

Birinci çalışmanın bulguları iş yönelimli ilişkide hakçalık yakın ilişkide ise ihtiyaç normunun daha çok tercih edildiğini göstermiştir. Deutsch'un (1975; 1985) farklı ilişki türleri için farklı dağıtım normlarının tercih edildiği hipotezi pek çok ülkeden sonra Türkiye'de de desteklenmiştir. Literatürün ışığında pek çok kültürde insanların farklı ilişki türleri için farklı bölüşümsel adalet normları kullandığı söylenebilir.

Bu araştırmada eşitlik normu gerek kardeş

gerekse iş yönelimli ilişkide en az kullanılan norm olmuştur. Bu bulgu Aral ve Sunar'ın (1975; 1977) lise öğrencilerinin iş ortaklığı ilişkisinde hakçalık normunu eşitlik normundan daha haklı gördükleri bulgusu ile tutarlıdır. Eşitlik normunun pek tercih edilmemesinin nedeni güç dağılımı ve bireycilik/toplulukçuluk gibi bazı kültürel özelliklerle ilişkili olabilir. Dünyada bölüşümsel adalet konusunda yapılan çalışmalarda büyük bir artış gözlenirken ülkemizde birkaç çalışma dışında (Aral ve Sunar, 1975; 1977; 1980; 1981; Sunar ve Aral, 1977; Şahin 2003) bu konuda fazla çalışma yapılmamıştır. Kaynakların ya da ödüllerin paylaşımı konusunda her gün her ortamda yoğun tartışmaların yaşandığı ülkemizde bu konuda yapılacak yeni araştırmalara ihtiyaç vardır.

İkinci çalışmada ise ödül dağıtımında sorumluluk yüklemenin rolü araştırılmıştır. Literatürdeki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada hem ihtiyacın nedeni hem de performansın nedenini değişimlenmiştir. Böylece kişinin düşük performansından sorumlu olup olmamasının ve yüksek ihtiyacından sorumlu olup olmamasının ödül dağıtımına etkisi incelenmiştir. İkinci araştırmada iş yönelimli bir ilişkide ihtiyacı yüksek ve performansı düşük kişiye, düşük performansın sorumluluğunun kişiye yüklendiği koşulda, sorumluluğun kişiye yüklenmediği koşula oranla, ödülünden daha az pay verildiği bulunmuştur. Bu bulgular literatürdeki diğer çalışmalarla (Örn., Greenberg, 1980; Skitka ve Tetlock, 1992; Wagstaff, 1994; 1997; 1998) olduğu gibi Türkiye'de Şahin (2003) tarafından yapılan çalışmanın bulguları ile de tutarlıdır.

İlişki türü ve sorumluluk yükleme kullanılacak bölüşümsel adalet normlarını belirlemede rol oynayan önemli faktörlerdir. Ancak aynı koşullarda farklı bireylerin farklı adalet normlarını tercih etmesinin nedenleri de önemlidir. Bireysel farklılıkların bölüşümsel adalet yargılarını nasıl etkilediği sorusu ise yapılacak yeni araştırmalarla incelenmesi gereken bir konudur. Örneğin, bireylerin içsel/dışsal kontrole inanma eğilimleri, birey-

cilik/toplulukçuluk eğilimleri, adil dünya inançları gibi faktörlerin bölüşümsel adalet normlarını etkilemesi mümkün görünmektedir.

Kaynaklar

- Adams, J. S. (1965). Inequities in social exchange. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, (Vol. 2), 267-299. New York: Academic Press.
- Aral, S. O., & Sunar, D. G. (1975). Social interaction and justice norms. *Hacettepe Bulletin of Social Science and Humanities*, 7, (1-2), 51-58.
- Aral, S. O., & Sunar, D. G. (1977). Interaction and justice norms: A cross-national comparison. *The Journal of Social Psychology*, 101, 175-186.
- Aral, S. O., & Sunar, D. G. (1980-81). Two norms of justice: A critical review and theoretical statement. *Boğaziçi University Social Sciences Journal*, 8-9, 3-18.
- Assmar, E. M. L., & Rodrigues, A. (1994). The value base of distributive justice: Testing Deutsch's hypotheses in a different culture. *Revista Interamericana de Psicología*, 28, 1-11.
- Banuazizi, A. (2000). *Distributive justice reasoning in two communities in the Philippines*. <http://www.lib.umi.com/dissertations/fullcit/9998508> (03.10.2001)
- Batson, C. D., Klein, T. R., Highberger, L., & Shaw, L. L. (1995). Immorality from empathy-induced altruism: When compassion and justice conflict. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 1042-1054.
- Clark, M. S., Dubash, P., & Mills, J. (1998). Interest in another's consideration of one's need in communal and exchange relationship. *Journal of Experimental Social Psychology*, 34, 246-264.
- Deutsch, M. (1975). Equity, equality, and need: What determines which value will be used as the basis of distributive justice? *Journal of Social Issues*, 31, 137-149.
- Deutsch, M. (1985). *Distributive Justice: A social-psychological perspective*. New Haven, CT : Yale University Press.
- Domino, G. (1992). Cooperation and competition in Chinese and American children. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 23, 456-467.
- Elliott, G. C., & Meeker, B. F. (1986). Achieving fairness in the face of competing concerns: The different effects of individual and group characteristics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 754-760.

- Fischer, R., & Smith, P. B. (2003). Reward allocation and culture a meta analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 34*, 251-268.
- Greenberg, J. (1980). Attentional focus and locus of performance causality as determinants of equity behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 38*, 579-585.
- Göregenli, M. (1995). Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi, 10*, 1-14.
- Göregenli, M. (1997). Individualist-collectivist tendencies in a Turkish sample. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 28*, 787-794.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences*. London: Sage.
- Homans, G. C. (1961). *Social behavior: Its elementary forms*. New York: Harcourt.
- Kim, K. I., Park, H., & Suzuki, N. (1990). Reward allocations in the United States, Japan, and Korea: A comparison of individualistic and collectivistic cultures. *Academy of Management Journal, 33*, 188-198.
- Knudstrup, M. D. (2000). *Distributive justice in Mexico and the United States: The effects of individualism/collectivism, recipient group status and performance differentiation on reward allocation behavior*. <http://www.lib.umi.com/dissertations/fullcit/9971761> (03.10.2001)
- Lamm, H., & Schwinger, T. (1980). Norms concerning justice: Are needs taken into consideration in allocation decisions? *Social Psychology Quarterly, 43*, 425-429
- Lamm, H., & Schwinger, T. (1983). Need considerations in allocation decisions: Is it just? *The Journal of Social Psychology, 119*, 205-209.
- Linkey, H. E., & Sheldon, A. (1998). Need norm, demographic influence, social role, and justice judgment. *Current Psychology, 17*, 150-161.
- Mannix, E. A., Neale, M. A., & Nortcraft, G. B. (1995). Equity, equality or need? The effects of organizational culture on the allocation of benefits and burdens. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 63*, 276-286.
- Miller, C. E., & Komorita, S. S. (1995). Reward allocation in task performing group. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*, 80-90.
- Murphy-Berman, V., & Berman, J. J. (2002). Cross-cultural differences in perception of distributive justice; A comparison of Hong Kong and Indonesia. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 33*, 157-170.
- Quin, K. A., Ross, E. M., & Esses, V. (2001). Attributions of responsibility and reactions to affirmative actions as help. *Personality and Social Psychology Bulletin, 27*, 321-331.
- Scott, J. T., Matland, R. E., Michelbach, P. A., & Bornstein, B. H. (2001). Just deserts: An experimental study of distributive justice norms. *American Journal of Political Science, 45*, 749-767.
- Skitka, L. J., & Tetlock, P. E. (1992). Allocating scarce resources: A contingency model of distributive justice. *Journal of Experimental Social Psychology, 28*, 491-522.
- Schwinger, T. (1986). The need principle of distributive justice. In Bierhoff, H. W. and Cohen, R. I. (Eds.) *Justice in Social Relations, 211-225*. New York: Plenum Press.
- Schwinger, T., & Lamm, H. (1981). Justice norms in allocation decisions: Need consideration as a function of resource adequacy for complete need satisfaction, recipients' contributions, and recipients' interpersonal attraction. *Social Behavior and Personality, 9*, 235-241.
- Sondak, H., Neale, M. A., & Pinkley, R. L. (1999). Relationship, contribution, and resource constrains: Determinants of distributive justice in individual preferences and negotiated agreements. *Group Decision and Negotiation, 8*, 489-510.
- Sunar, D. G., & Aral, S. O. (1977). Norms of reciprocity and compensation among Turkish students. *METU Studies in Development, 7*, 69-81.
- Şahin, D. N. (2003). Ödül ve bedel bölüşümüne ilişkin haklılık algısında katkı türü ve pay dağıtımının etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 18* (52), 17-36.
- Wagstaff, G. F. (1994). Equity, equality, and need: Three principles of justice or one? *Current Psychology: Research and Reviews, 13*, 138-152.
- Wagstaff, G. F. (1997). Equity versus equality in allocations to adults and children. *Journal of Social Psychology, 137*, 444-447.
- Wagstaff, G. F. (1998). Equity, justice, and altruism. *Current Psychology, 17*, 111-134.
- Wagstaff, G. F., & Worthington, J. (1997). Equity, relative need, and allocations to zero-input workers.
- Wagstaff, G. F., Huggins, P., & Perfect, T. J. (1993). Equity, equality, and need in the adult family. *Journal of Personality and Social Psychology, 133*, 439-443.
- Walster, E., Berscheid, E., & Walster, G. W. (1973). New directions in equity research. *Journal of Personality and Social Psychology, 31*, 89-103.

- Weiner, B. (1993). On sin versus sickness: A theory on perceived responsibility and social motivation. *American Psychologist, 46*, 957-965.
- Weiner, B. (1995). *Judgments of responsibility : A foundation for a theory of social conduct*. New York: Guilford.
- Weiner, B., Perry, I. P., & Magnusson, J. (1988). An attributional analysis of reactions to stigmas. *Journal of Personality and Social Psychology, 55*, 738-748.
- Zhang, Z. (2001). The effects of frequency of social interaction and relationship closeness on reward allocation. *Journal of Psychology, 135*, 154-164.
- Zucker, G. S., & Weiner, B. (1993). Conservatism and perception of poverty: An attributional analysis. *Journal of Applied Social Psychology, 23*, 925-943.

Summary

Situational Determinants of Distributive Justice Norms: Nature of the Relationship and Attributing Responsibility

Serap Akgün*

Mersin Üniversitesi

Allocation of resources among individuals is an important issue in all societies because there is no consensus on the question of what is fair. Distributive justice theories propose that individuals evaluate allocations of the resources or rewards with respect to one of three main distributive norms: equity, equality, and need. The equity norm of justice suggests that outcomes should be allocated according to individuals' inputs, the greater the input the greater the outcome. According to the equality norm, all individuals should be rewarded equally regardless of their inputs. Finally, the need norm suggests that allocation should be according to individuals' needs (Schwinger, 1986).

The nature of the relationship between the parties determines which of these justice norms will be used (Deutsch, 1975; 1985). When relations focus on maximizing productivity, then equity will be the dominant norm. Allocating outcomes equally is more likely to be preferred when the goal of the interaction is to foster or maintain good relationships among the group members. When personal well-being is the most important issue, as in close relationships, the need norm is preferred more.

Attributing responsibility plays an important role in allocation decisions. In their contingency model, Skitka and Tetlock (1992) proposed that scarcity leads to causal analysis and claimants who are perceived as personally responsible for their

needs are rewarded less than those who are perceived as not responsible. They have supported these proposals by empirical findings. In a similar manner, Wagstaff (1994; 1997; 1998) suggests that if the person is responsible for his/her need, the equity norm will be preferred but if not, the equality or need norm will be used.

The purpose of study 1 was to examine the influence of close versus distant relationship on allocation decisions. Study 2 examined the relationship between attributions of responsibility and need norm of distributive justice in a sample of Turkish university students.

Study 1

Method

Participants

Participants were 292 female and 285 male undergraduate students from Mersin University, Turkey. The mean age was 21.90 with a standard deviation of 2.55. Participation was voluntary.

Materials and Procedure

Participants were asked to read one of the two scenarios in which three team workers were described. In the first scenario, the team workers were described as having come together by chance to do work while in the second scenario they were described as being siblings. The team workers differed in their levels of performance and needs. Person A produced more than others, person C

* Address for Correspondence: Serap Akgün. Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Çiflikköy, Mersin, Turkey.
E-mail: serap_akgun@yahoo.com

needed more than others, and person B produced as much as person C but needed less than C. Following the reading of the scenario, participants were asked how the money (Turkish Liras 100 million) should be divided and then to explain why.

Results and Discussion

To examine the effects of performance, need, and relationship on allocation decisions a 2 (type of the relationship) x 3 (high performer with low need, low performer with low need, and low performer with high need) factorial analysis of variance, in which the last variable involved repeated measures, was carried out. Univariate F tests indicated that the interaction between performance-need and type of relationship on allocation decisions was significant ($F(2,1146) = 23.40, p < .001$). To probe the nature of this interaction group means were compared by Scheffe tests. Comparisons among the means revealed that in the close relationship condition the needy worker was rewarded significantly more ($M = 41.36$) than others ($M = 35.34$ and $M = 23.26$) whereas in the impersonal relationship condition, the high performer was rewarded significantly more ($M = 40.43$) than his/her teammates ($M = 34.83$ and $M = 24.71$).

To examine whether any of these distributive justice norms was preferred more than others, participants' allocation decisions were divided into three categories as equity, equality and the need norms. Also a number of participants gave equal weight to equity and need norms, their allocations were categorized as a fourth group. Then percentages of the norms used by participants compared by z tests. In the close relationship condition, the need norm (47.2 %) was preferred more than the equity (34 %) and the equality (2.8%) norms (respectively, $z = 9.68, z = 12.6, p < .01$) while in the impersonal relationship condition, the equity (46 %) was preferred more than the need (29 %) and the equality (5.6 %) norms (respectively, $z = 4.72, z = 11.11, p < .01$).

The results of the study indicated distributive justice principles were associated with type of the relationship. Students followed the need norm rather than equality or equity when the workers were brothers or sisters whereas equity norm was preferred more for an impersonal relationship. Like a number of studies from diverse cultures, such as USA (Clark, Dubash & Mills, 1998), Brazil (Assmar & Rodrigues, 1994), Philippine (Banuazizi, 2000), and China (Zhang, 2001), the present study using a Turkish sample supported Deutsch's (1975; 1985) suggestion that the nature of the relationship determines which distributive justice norm will be used.

It was also found that in both conditions the equality norm was preferred less likely. These findings are in line with Aral and Sunar's findings (1975; 1977) that Turkish students perceived the equity norm as more just than the equality. One possible explanation for this result might be hierarchy and power distances in Turkish culture. In their meta analysis, Fisher and Smith (2003) found that the more hierarchical cultures prefer equity over equality.

Study 2

Method

Participants

The sample consisted of 190 female and 209 male undergraduate volunteers studying in the Mersin University, Turkey. The mean age was 22.35 and the standard deviation was 3.03.

Materials and Procedure

To manipulate the reasons for low performance and high need four different scenarios, each describing 2 team workers (one higher performer and one needier), were used. The first independent variable manipulated was the cause of the low performance. In the first scenario the low performance was explained by slow working whereas in the second scenario it was explained by sickness. The cause of the need was also varied in

the scenarios, either resigning from the job or closing down of the place of employment.

Participants were asked to read one of the four scenarios and they were asked how they would allocate the money (90 million Turkish Liras) between two teammates and why. The share allocated to the needy worker was used as the dependent variable measure.

Results and Discussion

To examine whether the cause of performance and the cause of need have a significant effect on the share of the needy worker, a 2 (cause of the low performance; slow working- sickness) x 2 (cause of the need; resigning-losing job) factorial analysis of variance was performed. Results of the analysis revealed that the cause of low performance had a significant effect on allocation decisions. A comparison of the group means indicated that students tended to give more money to the needy person when he/she produced less because of an uncontrollable cause (sickness) compared to a controllable cause (working slowly).

These findings are in line with Skitka and Tetlock's findings (1992) that under conditions of

scarcity, subjects were more likely to deny aid to claimants who were responsible for their predicament, compared to who were not responsible. These results also provided support for Weiner's view (1995) on the relation between attributing responsibility and helping behavior.

In the previous studies examining the role of responsibility attributions on reward allocations, the cause of need or the cause of low performance was manipulated. In the present study, however, both of these responsibilities were manipulated thus we were able to examine the effects of each responsibilities and their possible interaction on reward allocation judgments. Results of the study indicated that the cause of need did not have a significant effect on reward allocations. These results suggest that responsibility for low performance is more salient than the responsibility for need at least in Turkish culture.

In conclusion, results of the present studies suggest that the nature of the relationship and attributing responsibility are important determinants of allocation decisions in a sample of Turkish university students.